

preglednom registru svih dosada objavljenih naslova članaka od 1992.–2000. godine prema pojedinim problemima. Navest ćemo samo osnovne natuknice skupina radova: Agenda 21, rad, graditeljstvo, biološka raznolikost, zaštita tla, rasprava o kemiji, obnova sela i gradova, energetska politika, svjetski skupovi, menadžment Zemlje, prehrana, odgoj, Europa, istraživanje, žena, gen-tehnika, Zaljevski rat, djeca, klimatska politika, krajolik, poljoprivreda, način življenja, mediji, medicina, otpad, zaštita prirode, ekološka ekonomija, ekološki principi, Istočna Europa, filozofija, psihologija, naoružanje, tijekovi materijala, tehnologija, zaštita životinja, turizam, ekološki savjeti, ekološki pokreti, ekološki instituti, ekološka politika, ekološki ustav, ekološko opažanje, prometna politika, šume, voda, gospodarstvo i budućnost.

Ivan Cifrić

Ivan Cifrić

BIOETIKA I EKOLOGIJA

Bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi

Matica hrvatska Zapešić, Zapešić, 2000., 222 str.

Matica hrvatska u Zapešiću objavila je knjigu Ivana Cifrića pod naslovom **Bioetika i ekologija**. Bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi. To je šesta knjiga u Znanstvenoj biblioteci u kojoj su dosada tiskane knjige Marka Samarđžije (*Filološki portreti*), Nikole Skledara (*Obzorje suvremenosti; Umsko i nadumsko*), Stjepana Ivšića (*Jezik Hrvata kajkavaca*) i Stanka Jambreka (*New age i kršćanstvo*).

Tematika o kojoj autor piše u ovoj knjizi aktualna je posljednjih nekoliko godina u sociološkim krugovima i u Hrvatskoj. Podsjećamo da je autor 1998. godine organizirao znanstveni kolokvij o bioetici te

da su priopćenja objavljena u zborniku pod naslovom **Bioetika**. U ovoj knjizi Cifrić na izvjestan način zaokružuje svoje višegodišnje bavljenje ovom problematikom, što ne znači da jenjava njegov interes za ovu znanstvenu disciplinu.

Cifrića kao sociologa primarno ne zanimaju filozofsko-etička disciplinarna pitanja nego sociološke dimenzije perspektiva života ljudskog roda i uopće života u kontekstu znanstveno-tehnološkog napretka i mogućnosti manipulacije oblicima života. Dakle, bioetičkim pitanjima se bavi u općem ekološkom kontekstu, kao problemom teorijske i socijalne percepcije. Glavni *motto* knjige biocentrična je poruka Alberta Schweitzera: »Ja sam život koji želi živjeti, usred života koji želi živjeti«. Tako je čitatelj već na početku ove sociološke rasprave usmjeren prema problemu razumijevanja odnosa prema životu kao bioetičkom problemu zapadnoeuropske civilizacije. Autor navodi i poznatu poruku Ivana Pavla II u *Evangelium vitae* da će suradnja onih koji vjeruju u vrijednost života izbjeći poraz civilizacije od nepredvidivih posljedica.

Knjiga sadržava dva dijela. Prvi dio nosi naslov *Bioetička pitanja i suvremeni svijet* (9-104 str.), a drugi *Odgovornost za život i okoliš* (107-199 str.). Svaki od njih ima nekoliko poglavlja s potpoglavljima. Na kraju je popis korištene literature (201-210 str.), kazalo imena (215-219 str.), sažetak na engleskom jeziku (211-213 str.) i bilješka o autoru (221-222 str.).

U prvom poglavlju *Život i okoliš* autor piše o aktualnosti bioetičke problematike u suvremenom svijetu čemu je naročito pridonijela tematika genetskog inženjeringa i mogućnost intervencije u ljudski genom. Ta činjenica za autora otvara mogućnost novih promjena. Za razliku od čovjekove biološke (»prve«) i socijalne (»druge«) prirode na pragu je njegova »treća priroda«. Otvara li to mogućnost »skraćivanja evolucije« s nepoznatim posljedicama?

Slijedi deset sažeto predstavljenih teza o kojima autor raspravlja u knjizi. Osobito naglašava da su ljudska prava u građanskom društvu sustavno progredirala ali da su bila temeljena uglavnom na tehnološkim mogućnostima. »Žrtva« je u pravilu bila priroda. Autor je mišljenja da će se u budućnosti morati voditi računa o »pravima prirode« (*bio rights*) i da će se organizacija ljudskog života – proizvodnja i potrošnja – morati urediti sukladno mogućnostima prirode. Drugim riječima, *human rights* treba temeljiti na *bio rights*.

U poglavlju *Bios – oikos – etos* autor analizira odnos među tim trima upornicama suvremenog bioetičkog diskursa. Glavna teza mu je da su one podložne entropijskim procesima. Smanjuje se broj živih vrsta a život se percipira uglavnom kao ljudski život; reducira se biodiverzitet i prijete izumiranje mnogim vrstama; smanjivanjem raznolikosti kultura i nestankom predmodernog društva nestaje etos kao regulacijski mehanizam ljudskog života – društvenog poretka (28). Zato se autor zalaže da se u bioetičkom razumijevanju život shvati kao život uopće, a ljudski život, za nas istina najvažniji, tek kao jedan od različitih oblika života na Zemlji.

Kako bismo učinkovito regulirali svoje ponašanje i ponašanje društva i društvenih institucija, potrebno nam je bioetičko uporište za razumijevanje života.

U trećem poglavlju *Bioetika i tehnologija* autor upozorava i na još neke sadržaje bioetičkog diskursa, od kojih neki imaju tradiciju u prošlim tipovima društava. Riječ je o strukturama i procesima što ih je iznjedrila moderna tehnologija, biotehnologija i gentehnologija. Zato rasprave o bioetici ne mogu zaobići pitanja koja postavljaju »bioekonomija«, »bioindustrija«, »biotehnologija«, »gentehnologija« i »biopolitika«. S modernom biotehnologijom otvaraju se brojna stvarno životna pitanja, a ne samo etička, jer se proizvodnja mnogih prehrambenih artikala zasni-

va na hibridima i genetski manipuliranim proizvodima. S povećanim mogućnostima znanstvenih intervencija u organizam i genom, nastaje nova potražnja i ponuda na tržištu (68), pa se tako suočavamo s patentiranjem genetskog materijala, farmama za proizvodnju organa pa i »biogusarstvom«. U svijetu se pružaju otpori svim onim postupcima biotehnološkim i genskim tehnološkim intervencijama u proizvodnji čije su moguće negativne posljedice nepoznate. Etički diskurs ukazuje na oblike organiziranja radi preventivnog djelovanja – primjerice osnivanjem etičkih odbora.

I samom čovjeku koji se našao na tržištu (njegovi organi ili možda geni) prijete opasnost od novih »tehnologija života« (proizvodnja života) i »tehnologija smrti« (tehnologija umiranja). Javlja se strah da će u (skoroj) budućnosti ove tehnologije upravljati čovjekovom sudbinom i sudbinom života uopće. U tom kontekstu etičke norme veoma su važne za istraživače, političare, javnost itd. Kako riješiti problem kontrole međunarodnih kompanija koje izmiču međunarodnim konvencijama? Za razliku od njih, nacionalne države ipak se na neki način obvezuju poštovati neke norme. Autor ističe još jedan važan problem. Riječ je o tome da dosad moralne kritike nisu spriječile primjenu tehnologija i tehnika s negativnim posljedicama. Jedan od razloga je što se u društvu pod pritiskom tehnologije oblikuju norme koje smanjuju moralnu osjetljivost. Tom »moralnom znanju« iz empirije moraju se suprotstaviti neke univerzalne etičke norme. Život je taj koji predstavlja ključnu vrijednost i ključni kriterij u prihvaćanju normi.

Autor na vrlo zanimljiv način, s drugog stajališta, problematizira ulogu genetske intervencije u promjeni strukture genoma. Današnje stanje možemo opisati kao promijenjeni okoliš što ga je čovjek »stvorio«. Potencijalne promjene čovjeka možda – u koevolutivnom procesu – znače pripremu za »uselj enje u novi okoliš«.

Moderni čovjek, imitirajući Boga, oblikuje novi svijet pa zašto ne bi oblikovao i novog čovjeka? Je li to »normalan« ljudski evolucijski razvoj u kojemu čovjek koristi svoju pamet ili pak nešto nenormalno i nemoralno?

Drugi dio knjige posvećen je predstavljanju rezultata nekoliko empirijskih istraživanja u kojima je autor sudjelovao. Rezultati su mu poslužili i kao poticaj za šira razmatranja nekih pitanja kao što su »ekološki suverenitet nad prirodnim dobrima«, »etos-tipovi«, »svjetski etos«, »ljudsko dostojanstvo« i »dostojanstvo kultura« itd.

U poglavlju *Životni prostor i ekološki suverenitet* prikazani su rezultati istraživanja o percepciji nacionalnog suvereniteta nad prirodnim dobrima. Autor polazi od činjenice da nacionalne države s prihvaćenim međunarodnim konvencijama o zaštiti okoliša dobrovoljno ograničavaju ekološku nacionalnu suverenost. Odričući se prava na zagađivanje na svojem teritoriju poštivanjem dogovorenih standarda, nacionalne države ograničavaju svoj »ekološki suverenitet«, ali za uzvrat dobivaju to da i druge države jednako postupaju. Na taj način se u ovoj oblasti – za razliku od, primjerice, ratnih događanja – ne prakticira reciprocitet u »pravu na zagađivanje«. Jer, na svako povećanje zagađivanja bilo bi neprihvatljivo odgovoriti s povećanim zagađivanjem. Rezultati istraživanja pokazuju da veoma mali broj ispitanika prihvaća ideju potpunog suvereniteta nad prirodnim dobrima. Podjednako ih se izjasnilo za ograničeni suverenitet uz naknadu (49,6%) i bez naknade (47,5%) (str. 114).

Odgovornost za okoliš – odgovornost za život poglavlje je u knjizi i istodobno autorova teza, jer očuvanje okoliša pretpostavka je održanja života. Iz empirijskih istraživanja autor navodi rezultate o prihvaćanju nekoliko etičkih pozicija. Najveći postotak ispitanika prihvaća »holističku« etičku poziciju (91,4%), zatim »biocentrič-

nu« etičku poziciju (5,6%) a najmanje »utilitarističku« i »egocentričku« (152). Za svaku od tih orijentacija autor daje kratko tumačenje.

S obzirom na globalizacijske procese i globalizaciju negativnih ekoloških posljedica, autor smatra da je jedna od zanimljivih i izazovnih ideja – ideja »svjetskog etosa«, koja smjera uspostaviti neke ključne vrijednosti koje bi bile respektabilne za ponašanje bez obzira kojoj religiji ili kulturi pripadali. Pitanje je treba li nam i svjetski etos danas kad nastaje svjetsko društvo? Cifrić drži da svjetsko društvo još ne postoji nego samo njegova arhitektura, pa je problem upravljanja na globalnoj razini jedan od ključnih problema. Pored međunarodnih konvencija kojima se utvrđuju pojedini režimi upravljanja (financijski, monetarni, ekološki itd.), postoje ideje o drukčijem sudjelovanju nevladinih organizacija – *demosa*, na svjetskoj razini – *global governance*.

Upravljanje svijetom po moralnim načelima nekog »minimalnog osnovnog konsenzusa« ili na neki drugi institucionalizirani način, neupitno je povezano s ljudskom odgovornošću. Odgovornost je za autora jedan od ključnih pojmova u razumijevanju bioetosa. Odgovornost pred nadolazećim generacijama ne odnosi se samo na postojeće stanje nego i za buduće posljedice. U tom pogledu, autor u trećem poglavlju *Život u skladu s prirodom i ljudsko dostojanstvo*, pokazuje da u povijesti postoje različita razumijevanja pojma dostojanstva, a koja su povezana s poimanjem čovjeka. Ropstvo, aparthejd, rasizam svake vrste, itd. definirali su koga se uvažava kao čovjeka i na koga se odnosi dostojanstvo.

U kontekstu autorove teze o biocentrizmu kao uporišnoj točki moralnih nazora, on uvažava stajalište, istina blisko teolozima, da se pojam dostojanstva treba na izvjestan način proširiti i na dostojanstvo »stvorenja«. Time bi se, ako već ne drukčije, moderni čovjek samoograničio u po-

vijesnom razaranju biološke raznolikosti i uništavanju života. Jer čovjek ne živi sam kao vrsta nego u susvijetu i u suživotu s drugim bićima – kulturama, rasama, biljkama i životinjama.

Istaknuli bismo još jednu značajnu autorovu tezu, a ta je da čovjek kao razumno biće mora kontrolirati tehnički *ratio* koji ga sustavno potiče na razvijanje »tehnokratskog razuma« i slabljenje »vrednijućeg razuma«. Suvremena civilizacija suočava se s bioetičkim pitanjima i na način konfrontacije tih dvaju »razuma«.

Treba spomenuti i to da se, čitajući knjigu, stječe utisak da se autor ne skandalizira nad procesima i njihovim posljedicama, nego ih kao sociolog kritički sagledava, jer je to konkretno »društveno prirodno stanje« koje nije nastalo slučajno, nego kao proizvod čovjekovog *ratia* tijekom kulturne povijesti; dakle sve je »prirodno«. Isto tako autor ne isključuje mogućnost za mnoge nepoželjne koevolucijske

alternative, primjerice, razvitka u smjeru sve veće dominacije znanstveno-tehničkog svijeta. Vjerojatno nije bez razloga, kao *motto* drugog dijela, naveo citat V. Hoeslea: »Tko sebe ne shvaća kao dio velikoga povijesnog razvoja, teško će moći raspolagati osjećajem odgovornosti prema prirodi – jer u dubini duše znade da nema ničega što se isplati nastavljati«.

Knjiga **Bioetika i ekologija** pokazuje da autor dobro poznaje bioetički diskurs, poglavito njegove sociološke aspekte koji se temelje na autorovim empirijskim istraživanjima. On postavlja mnoga izazovna pitanja o ulozi bioetike kao etike života u razumijevanju razvojnog i koevolutivnog puta. Knjiga će dobro poslužiti studentima i drugim zainteresiranim za ovu tematiku, jer je pisana razumljivim jezikom, često s polemičnim tonovima i pozivom na dijalog.

Maja Štambuk